Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1994–1995

23 983

Wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en andere wetten in verband met de afschaffing van de verplichtingen om advies te vragen over algemene beleidsvoornemens van de rijksoverheid, waaronder regelgeving, en het stellen van een dwingende termijn aan advisering (afschaffing adviesverplichtingen)

Nr. 3

MEMORIE VAN TOELICHTING

1. Doel van het wetsvoorstel

Het onderhavige wetsvoorstel voorziet in de afschaffing van tientallen wettelijk geregelde verplichtingen om advies te vragen (adviesverplichtingen) over algemene beleidsvoornemens, waaronder voorgenomen wetgeving, van de rijksoverheid. In al deze gevallen zal de regering niet meer verplicht zijn, maar wel bevoegd blijven advies te vragen. Aldus is een meer flexibele aanpak bij het inwinnen van adviezen mogelijk. Daardoor kan onnodige belasting van het beleids- en wetgevingsproces en de daarbij betrokken actoren worden vermeden. Tevens kan versnelling van deze processen worden bereikt.

Op dat laatste is ook een ander onderdeel van het wetsvoorstel gericht. Dit betreft het stellen van termijnen voor het uitbrengen van adviezen. Op grond van artikel 3:6 van de Algemene wet bestuursrecht heeft het bestuursorgaan aan wie een advies wordt uitgebracht, de bevoegdheid daarvoor een termijn te stellen. Dit artikel wordt nu aangevuld met een bepaling die zeker stelt dat na het verloop van die termijn onder omstandigheden ook zonder advies met het besluitvormingsproces kan worden voortgegaan. Een en ander is ook van toepassing op wetgeving.

Het wetsvoorstel heeft geen betrekking op de grondwettelijk vastgelegde adviestaak van de Raad van State. De rol van de Raad van State in het wetgevingsproces verschilt van die van andere adviesorganen. De Raad verricht over de volle breedte van de centrale overheid een algemene kwaliteitstoetsing van wetsvoorstellen en algemene maatregelen van bestuur.

De beoogde versobering en versnelling zijn nodig bij de voorbereiding van wetten, van algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen. Waar in deze toelichting over wetsvoorstellen wordt gesproken, worden daaronder tevens ontwerpen van algemene maatregelen van bestuur en van ministeriële regelingen begrepen.

Het wetsvoorstel is uitvloeisel van actiepunt 11 van de beleidsnota Zicht op wetgeving (kamerstukken II 1990/91, 22 008, nr. 2). Het is tevens aangekondigd in het hoofdstuk Justitie van de Rijksbegroting 1993 (kamerstukken II 1992/93, 22 800 hoofdstuk VI, nr. 2 blz. 31) en 1994 (kamerstukken II 1993/94, 23 400 hoofdstuk VI, nr. 3 blz. 40). Het voorstel is een onderdeel van de efficiency-maatregelen die het kabinet op 11 september 1992 ten aanzien van externe adviesorganen heeft aange-

414864F
ISSN 0921 - 7371
Sdu Uitgeverij Plantijnstraat
's-Gravenhage 1994

kondigd (kamerstukken II 1991/92, 21 835, nr.12). Voorts heeft de Commissie voor de toetsing van wetgevingsprojecten de regering geadviseerd de hier voorgestelde maatregelen te treffen (Advies over de wetsprocedure; CTW 92/6 van 30 september 1992).

De bijzondere commissie Vraagpunten Adviesorganen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Raad op maat: kamerstukken II 1992/93, 21 427, nr. 29) beveelt ook aan om met uitzondering van de Raad van State wettelijke verplichtingen om advies te vragen af te schaffen en om te zetten in bevoegdheden om advies te vragen. Het rapport doet overigens nog verdergaande aanbevelingen. In het in juni 1993 hieromtrent gevoerde debat hebben de Tweede Kamer en de regering de aanbevelingen van de commissie grotendeels overgenomen. Inmiddels is de daarmee aan de regering opgedragen herziening van het adviesstelsel voortvarend ter hand genomen. Wij mogen verwijzen naar de onlangs gepresenteerde voortgangsrapportage (kamerstukken II 1993/94, 23 725). Uit het genoemde debat bleek overigens dat de voorgenomen afschaffing van alle adviesverplichtingen door de overgrote meerderheid van de toenmalige Tweede Kamer werd ondersteund.

Ter voorbereiding van dit wetsvoorstel is een voorontwerp voor commentaar voorgelegd aan de vele tientallen betrokken adviesorganen. Blijkens de ingezonden adviezen[1] wordt het streven naar versnelling van de besluitvorming als doelstelling van de wet algemeen onderschreven. Over de vraag of het afschaffen van de adviesverplichtingen in algemene zin, resp. de op die organen betrekking hebbende adviesverplichtingen daartoe een geschikt middel is, lopen de meningen uiteen. In tal van gevallen bestaat geen bezwaar tegen afschaffing van de verplichtingen. Een aantal adviesorganen acht afschaffing van adviesverplichtingen daarentegen ongewenst wegens het grote belang dat moet worden gehecht aan consistente, continue en onafhankelijke advisering. In hun visie kan worden volstaan met minder vergaande maatregelen, zoals het stellen van dwingende termijnen.

Deze adviezen hebben de regering niet van mening doen veranderen. Het wetsvoorstel beoogt geen afbreuk te doen aan het belang van een goede advisering. Het belang daarvan staat naar de mening van het kabinet niet ter discussie. De in sommige gevallen bestaande behoefte aan goede advisering impliceert evenwel niet dat bij wijze van automatisme altijd advies gevraagd dient te worden. Het wetsvoorstel beoogt slechts aan dit automatisme een einde te maken. Het laat de mogelijkheid om advies in te winnen wanneer dit zinvol of zelfs noodzakelijk is, volledig onaangetast.

Bij de adviesorganen bestaat overeenstemming over de noodzaak van de bevoegdheid om voor het uitbrengen van een advies een dwingende termijn te stellen. Verder bevatten de adviezen opmerkingen van meer technische aard, die in een aantal gevallen hebben geleid tot aanpassing van het wetsvoorstel. Ten slotte is naar aanleiding van de adviezen de toelichting op diverse punten aangevuld.

Gemakshalve is bij deze memorie van toelichting als bijlage een overzicht gevoegd van de wetsartikelen waarvan de wijziging uit dit wetsvoorstel voortvloeit.

2. Het belang van grotere flexibiliteit bij het inwinnen van externe adviezen

Zoals in veel van de uitgebrachte adviezen terecht wordt opgemerkt, kan externe advisering een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van onze wetgeving. Het is echter onnodig belastend als over voorgenomen wetgeving bij wijze van automatisme altijd advies gevraagd moet worden. Advisering is, bij afweging van baten en kosten, niet altijd zinvol. Daarom is het nodig voortdurend een afweging te maken en te kunnen

[1] Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

maken tussen de kosten, waaronder het tijdbeslag, en het nut van de advisering. Dit is bij het bestaan van een adviesverplichting niet mogelijk.

Adviesverplichtingen komen zeer veel voor in onze wetgeving. De flexibiliteit van onze besluitvormingsprocedures is hierdoor afgenomen. In geval van een verplichting om advies te vragen bestaat immers geen mogelijkheid rekening te houden met omstandigheden als: betreft het wetgeving die in belangrijke mate beleidsmatig of juist technisch is, waar een adviesorgaan zijdelings dan wel zeer bijzonder bij betrokken is, die wel of geen grote spoed heeft of waarbij wel of geen behoefte bestaat aan een deskundig advies. Allemaal overwegingen die een rol moeten spelen bij de keuze om al dan niet advies aan externe instanties te vragen.

Dit automatisme van altijd advies moeten vragen over wetsvoorstellen en algemene beleidsvoornemens dient dan ook uit de wetgeving te worden geschrapt. Hiervan mag een vermindering van bestuurslasten worden verwacht, doordat selectiever dan nu advies zal worden gevraagd. Een vermindering van bestuurlijke lasten zowel bij de ministeries als bij de adviesorganen. Voorts zal in een aantal gevallen versnelling van de procedure bereikt worden, zonder dat dit afbreuk hoeft te doen aan de kwaliteit van de besluitvorming.

Daar komt nog het volgende bij. In functies die adviesorganen vervullen kan in bepaalde gevallen ook op andere wijze worden voorzien. Zo kan een deskundige beoordeling ook verkregen worden door uitvoerende diensten of instanties te consulteren of door tijdelijk externe deskundigen in te huren. Met het oog op het verkrijgen van een maatschappelijk draagvlak voor een voorstel kan overleg met belanghebbenden of hun organisaties zijn nut bewijzen. Deze functies kunnen ook tijdens het proces van voorbereiding van een wetsvoorstel worden vervuld. Een dergelijke flexibele aanpak kan de voorbereidingstijd bekorten. Overigens is hiermee niet gezegd dat de functies die adviesorganen vervullen in alle gevallen door anderen kunnen worden overgenomen. Zoals onder meer door de Nationale Raad voor de Volksgezondheid en de Emancipatieraad is opgemerkt, nemen adviesorganen in ons democratisch bestel een bijzondere positie in. Dit betekent echter niet dat inschakeling van adviesorganen altijd nodig is. Zoals gezegd kan in de functies die door adviesorganen worden vervuld in bepaalde gevallen ook op een andere en efficiëntere wijze worden voorzien.

Een ander probleem dat wij hebben gesignaleerd is dat in het bijzonder adviesorganen die een belangenbehartigende rol vervullen nog al eens dubbel over hetzelfde voorstel adviseren. Eerst aan de regering en later aan de Tweede Kamer. Indien verwacht mag worden dat belanghebbenden door de Tweede Kamer worden uitgenodigd om commentaar te leveren, bestaat er voor de regering reden tot enige terughoudendheid in het vragen van advies aan dergelijke adviesorganen. Uiteraard ontslaat dit de regering niet van de verantwoordelijkheid om zelfstandig na te gaan of het beleidsvoornemen voldoende draagvlak heeft en in dat kader in een vroeg stadium met belanghebbenden in overleg te treden. Dat overleg zal in de doorgaans eerder in de beleidscyclus moeten plaatsvinden dan het moment waarop als regel advies wordt gevraagd. Zeker indien belanghebbenden daarna nog overleg plegen met de Tweede Kamer, bestaat er minder aanleiding om advies te vragen aan een adviesorgaan waar diezelfde belanghebbenden zijn vertegenwoordigd.

Wij merken voor alle duidelijkheid op dat het afschaffen van de adviesverplichtingen zeker niet betekent dat tevens de bevoegdheid om advies te vragen wordt beperkt. Het wetsvoorstel beoogt alleen bij het gebruik van die bevoegdheid een afweging mogelijk te maken. Niet uitgesloten kan worden dat in sommige gevallen ten onrechte geen advies wordt gevraagd. Zo kan het voorkomen dat achteraf moet worden geconstateerd dat het beleidsvoornemen van de regering het benodigde draagvlak ontbeert. Ook kan het geval zich voordoen dat tijdwinst die in de voorbereidingsfase is geboekt mede door het achterwege laten van het

vragen van advies later weer verloren gaat doordat zich niet tijdig onderkende problemen voordoen met betrekking tot uitvoering en handhaving. De Nationale Raad voor de Volksgezondheid stelt in zijn advies dan ook terecht dat het wetsvoorstel niet alleen de ruimte schept tot het maken van afwegingen in de organisatie van beleidsprocessen, maar het ook noodzakelijker maakt deze afwegingen daadwerkelijk en zorgvuldig te maken. Dit laat naar onze mening onverlet dat de door het wetsvoorstel gecreëerde afwegingsruimte een belangrijke bijdrage kan leveren aan een snellere en efficiëntere besluitvorming.

In een aantal gevallen zal het in de rede liggen om steeds van de adviesbevoegdheid gebruik te maken. Dit zal bijvoorbeeld zo zijn bij een aantal financiële (toezichts)wetten, waarbij het toezicht op de naleving grotendeels is opgedragen of overgedragen aan zelfstandige bestuursorganen, te weten de Nederlandse Bank, de Verzekeringskamer en de Stichting Toezicht Effectenverkeer, alsmede de de SER voor wat betreft de Wet assurantiebemiddelingsbedrijf. Het voornemen bestaat om bij de totstandbrenging van regels ter uitvoering van deze wetten steeds de toezichthouder om advies te vragen.

Voorts zijn er situaties waarin een orgaan ten aanzien van een bepaald beleidsvoornemen als direct belanghebbende moet worden beschouwd. Zo kan het zijn dat bij algemene maatregel van bestuur regels worden gesteld omtrent de interne organisatie en financiering van een specifiek orgaan. Een voorbeeld hiervan zijn de regels die zijn gebaseerd op artikel 37 TNO-wet. Het schrappen van de adviesplicht in een dergelijk geval laat onverlet dat het zorgvuldigheidsbeginsel met zich kan brengen dat de betreffende organisatie vooraf wordt gehoord. Overigens kan dit horen op verschillende wijzen geschieden. Een officiële adviesaanvraag zal achterwege kunnen blijven, voor zover met het voeren van overleg met de belanghebbende organisatie hetzelfde resultaat kan worden bereikt.

Aan de adviesbevoegdheid kan ter vergroting van de efficiency bij de ministeries en de adviesorganen invulling gegeven worden doordat de *betrokken minister en het adviesorgaan afspraken maken over een* werkprogramma voor een bepaalde tijd. Om goede afspraken te kunnen maken zal uiteraard informatie beschikbaar moeten zijn omtrent de beleidsvoornemens en wetsvoorstellen die gedurende een bepaalde periode op stapel staan. In diverse adviezen wordt terecht op het belang van een goede programmering en informatieuitwisseling gewezen. De wetgevingsoverzichten bij de begroting kunnen hier een belangrijke rol vervullen. Het ligt in de rede dat de betrokken ministers voor adequate informatie zorgdragen. Overigens blijft los van een eventueel werkprogramma de mogelijkheid van ad hoc adviesaanvragen natuurlijk altijd bestaan.

Daarnaast bestaat voor adviesorganen de bevoegdheid om ongevraagd advies uit te brengen. Een dergelijk advies kan in het verdere besluitvormingsproces wellicht alsnog nuttig blijken. Voor zover het risico bestaat dat het verschijnen van een ongevraagd advies in een later stadium het besluitvormingsproces compliceert, zal dit moeten worden betrokken in de afweging om al dan niet advies te vragen.

3. Het belang van de mogelijkheid dwingende termijnen te stellen

De duur van advisering verschilt sterk van geval tot geval. Ieder adviesorgaan heeft een eigen werkwijze, organisatie en traditie. Ook het onderwerp dat aan de orde is, is van belang. Vastgesteld kan worden dat in de praktijk met het opstellen van het advies tenminste een maand en meestal niet langer dan een jaar is gemoeid. Het opstellen van de adviesaanvraag en het opstellen van de reactie op het advies komen hier dan nog bij.

Bij veel wettelijke adviesplichten ontbreekt de expliciete bevoegdheid om voor het uitbrengen van het advies een termijn te stellen. Ook dit is

door de Commissie voor de toetsing van wetgevingsprojecten in haar advies over de wetsprocedure opgemerkt. Dit kan vertraging in de wetgevingsprocedure in de hand werken. De regering moet immers wellicht op het advies wachten, tenzij vaststaat dat het advies in het geheel niet wordt uitgebracht. De wettelijke bepalingen waarin wel de bevoegdheid is opgenomen om een termijn te stellen, geven geen uitsluitsel over de juridische betekenis van overschrijding van de termijn. Dit kan er toe leiden dat er onzekerheid bestaat of de procedure dan kan worden voortgezet.

Vanzelfsprekend kunnen ministers en adviesorganen te allen tijde afspraken maken omtrent de duur van advisering. Dit kan in het algemeen, maar ook per uit te brengen advies. In de praktijk komen deze afspraken geregeld voor. Bij niet nakoming door het adviesorgaan van de met de minister gemaakte afspraak omtrent de duur van de advisering, is het evenwel niet geheel duidelijk of de wet toelaat dat de betrokken minister verder kan gaan met de procedure.

De voortgang is derhalve mede afhankelijk van de snelheid waarmee het adviesorgaan adviseert. Naar onze mening dient de verantwoordelijkheid voor de voortgang van de voorbereiding van beleidsvoornemens en regelgeving bij de regering te liggen. Dit kan alleen als de minister de bevoegdheid heeft om een dwingende termijn aan het uitbrengen van het advies te stellen. «Dwingend» betekent in dit verband dat de minister bevoegd is om indien geen advies is uitgebracht na het verstrijken van de termijn de besluitvormingsprocedure voort te zetten.

De mogelijkheid om een termijn te stellen bestaat reeds op grond van artikel 3:6 van de Algemene wet bestuursrecht, zij het niet voor advisering over voorstellen van wet. Deze regeling wordt in dit wetsvoorstel aangevuld, onder meer door ook voorstellen van wet onder haar werking te brengen.

De termijnen die aan het adviesorgaan worden gesteld moeten redelijk zijn. Dit wordt in vele adviezen over het voorontwerp benadrukt. De omvang, de complexiteit en de mate van spoedeisendheid van het voorstel waarover geadviseerd moet worden zijn factoren die bij het vaststellen van de termijn van invloed zijn. Maar ook de tijd die een adviesorgaan alleen al om organisatorische redenen nodig heeft moet meespelen.

Gelet op deze factoren zal bij advisering over wetgeving een termijn van hooguit twee tot drie maanden alleszins redelijk zijn. Bij het vragen van advies zal dit het uitgangspunt van de regering zijn. Soms zal snellere advisering mogelijk moeten zijn. Wij verwachten dat adviesorganen, waar dit nog niet het geval is, hun procedures op de genoemde termijnen zullen richten. Wij stellen niet voor een uniforme termijn in de Algemene wet bestuursrecht vast te stellen. Dat zou onvoldoende ruimte geven om de lengte van de termijn afhankelijk van de omstandigheden te bepalen. Dat neemt niet weg dat de mogelijkheid open blijft dat in de bijzondere wet voor bepaalde gevallen een uniforme termijn wordt bepaald.

4. De Sociaal-Economische Raad

Het voorgaande geldt in beginsel voor alle adviesorganen, met twee belangrijke uitzonderingen. Gewezen is reeds op de bijzondere, in de Grondwet verankerde, positie van de Raad van State. De tweede uitzondering betreft de Sociaal-Economische Raad. Deze heeft weliswaar geen grondwettelijke status, maar kan toch niet zonder meer op één lijn worden gesteld met andere adviesorganen. Dat was ook de conclusie van de Commissie-De Jong, die in het rapport «Raad op Maat» eveneens afzonderlijk aandacht vraagt voor de positie van de SER.

De eigen positie van de SER houdt enerzijds verband met de centrale plaats die het sociaal-economisch beleid binnen het geheel van het overheidsbeleid inneemt, anderzijds met het karakter van de Nederlandse

economie als «overlegeconomie». De zorg voor een ook op langere termijn in alle aspecten gezonde economie kan in Nederland niet uitsluitend de verantwoordelijkheid van de overheid zijn. Verschillende actoren beïnvloeden, ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, kennis en deskundigheid, de sociaal-economische ontwikkeling. Het welslagen van het sociaal-economisch beleid vergt zowel onderlinge afstemming van het handelen en de visies van die verschillende actoren, als inbreng van deskundigheid vanuit uiteenlopende sectoren van de samenleving. Zowel voor deze afstemming als voor de bundeling van deskundigheden is de SER het voornaamste forum.

Een en ander pleit er voor, de verplichting de SER om advies te vragen over belangrijke sociaal-economische maatregelen in essentie te handhaven. Daarmee wordt niet ontkend, dat ook in het geval van de SER de adviesplicht nadelen heeft. In zijn advies over «Convergentie en overlegeconomie» (SER-publikatie 92/15, 20 november 1992) onderkent ook de SER deze nadelen, en pleit hij dan ook voor een «revitalisering van de overlegeconomie» gericht op het vergroten van de slagvaardigheid van het beleid en de reactiesnelheden van de diverse actoren. Het kabinet kan deze benadering in algemene zin onderschrijven.

Voor het onderhavige wetsvoorstel betekent dit, dat wordt voorgesteld de in artikel 41 Wet op de Bedrijfsorganisatie neergelegde verplichting de SER te horen over belangrijke maatregelen op sociaal-economisch gebied in beginsel te handhaven, maar te beperken tot de hoofdlijnen van het sociaal-economisch beleid. Daarmee wordt aangegeven dat het niet noodzakelijk is de SER over ieder detail van het sociaal-economisch beleid te horen; dan zouden de nadelen van advisering de voordelen kunnen gaan overtreffen. Voor een goed functioneren van de overlegeconomie is afstemming op hoofdlijnen voldoende.

Voorts wordt voorgesteld te bepalen dat in dringende gevallen van advisering kan worden afgezien. Daarmee wordt, anders dan bij de huidige, in wezen theoretische, uitzondering voor het geval «het landsbelang zich daartegen verzet», voorkomen dat ook in gevallen waarin de noodzaak van snel ingrijpen evident het zwaarst moet wegen wettelijke belemmeringen daaraan in de weg zouden staan.

In de derde plaats is bepaald dat voor de advisering door de SER steeds een termijn moet worden gesteld. Het spreekt vanzelf dat deze termijn mede moet worden afgestemd op aard en omvang van de adviesaanvraag.

Naast de Wet op de bedrijfsorganisatie bevatten thans ook enkele bijzondere wetten de verplichting om het advies van de SER te vragen over bepaalde wettelijke maatregelen. Voor deze specifieke adviesverplichtingen gelden niet de hierboven uiteengezette overwegingen; zij zijn dan, overeenkomstig de hoofdlijn van dit wetsvoorstel, geschrapt.

5. Inhoud wetsvoorstel

5.1. Het schrappen van adviesplichten

Aan het schrappen van de adviesverplichtingen wordt in dit wetsvoorstel op de volgende wijze uitwerking gegeven.

Alle instellingswetten van adviesorganen worden ontdaan van algemene adviesverplichtingen inzake beleidsvoornemens inclusief voorstellen tot regelgeving. In plaats daarvan krijgt het adviesorgaan de algemene bevoegdheid om gevraagd dan wel ongevraagd advies uit te brengen over aangelegenheden waarvoor het in het leven is geroepen. In moderne instellingswetten is de taak van het adviesorgaan vaak al op deze wijze uitgewerkt.

Behalve in instellingswetten komen in talrijke andere wetten specifieke adviesverplichtingen over algemene beleidsvoornemens en wetsvoorstellen voor. Ook deze worden geschrapt. Het adviesorgaan blijft ook dan

bevoegd om gevraagd of uit eigen beweging advies uit te brengen, omdat de instellingswet daarin reeds in algemene zin voorziet. Indien een dergelijke algemene wettelijke adviesbevoegdheid ontbreekt en ook niet aan te brengen valt, wordt in het wetsvoorstel de specifieke adviesverplichting vervangen door een specifieke adviesbevoegdheid. In enkele gevallen wordt, ondanks het bestaan van een algemene adviesbevoegdheid, de specifieke adviesplicht omgezet in een specifieke adviesbevoegdheid. Dit gebeurt om te voorkomen dat de bijzondere procedure van een te nemen besluit niet meer uit de desbetreffende wet blijkt. Een voorbeeld hiervan is de adviesbevoegdheid van de Raad voor dierenaangelegenheden over uitvoeringsregels van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren.

Vergelijkbare adviesverplichtingen in algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen zullen worden geschrapt zodra deze wet van kracht is geworden.

In het kader van dit wetsvoorstel worden de adviesverplichtingen ten aanzien van algemene beleidsvoornemens van de centrale overheid geschrapt. Dit betekent dat niet alle adviesverplichtingen worden afgeschaft (bijvoorbeeld niet ter zake van beschikkingen, goedkeuringsbesluiten, voornemens tot het verrichten van feitelijke handelingen, maar ook advisering aan decentrale bestuursorganen). Hiermee is niet gezegd dat dergelijke adviesverplichtingen niet op een ander moment kritisch zullen worden bezien. Terughoudendheid met het opleggen van verplichtingen tot het vragen van advies wil het kabinet immers over de hele linie nastreven.

Dit wetsvoorstel voorziet niet alleen in het schrappen van de verplichting om over wetgeving en andere algemene beleidsvoornemens advies te vragen aan externe adviesorganen. Het wetsvoorstel voorziet daarnaast in het afschaffen van dergelijke verplichtingen jegens twee andere soorten instanties.

Op de eerste plaats worden ook de verplichtingen om gemeenten en provincies om advies te vragen geschrapt. In algemene zin wordt hier nu in voorzien in de artikelen 113 tot en met 115 van de Gemeentewet en de daarmee corresponderende artikelen van de Provinciewet. Hierdoor bestaat geen behoefte meer aan (soms daarvan afwijkende) regelingen in afzonderlijke wetten.

Op de tweede plaats worden enkele verplichtingen geschrapt om advies te vragen aan instanties, die niet alleen of zelfs niet primair met advisering zijn belast. Bij deze categorie gaat het veelal om organen aan wie op bepaalde beleidsterreinen uitvoerende of toezichthoudende taken zijn toebedeeld. Voorbeelden hiervan zijn TNO en de reeds genoemde organen op financieel-economisch terrein, zoals De Nederlandsche Bank en de Verzekeringskamer. Verder kan in dit verband worden gewezen op de Ziekenfondsraad en de Sociale Verzekeringsraad.

Dit wetsvoorstel heeft betrekking op alle bestaande wettelijke adviesverplichtingen met uitzondering van die in de wetgeving ressorterend onder het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu. In het kader van de grote efficiency operatie is een wetsvoorstel aanhangig bij de Eerste Kamer waarin onder andere alle adviesverplichtingen van de grote adviesraden op het terrein van dit ministerie worden afgeschaft.

5.2. De bevoegdheid om dwingende termijnen aan het uitbrengen van advies te stellen; toepassing ook buiten het terrein van wetgeving.

Artikel 3:6 van de Algemene wet bestuursrecht bepaalt dat een bestuursorgaan een termijn kan vaststellen voor het uitbrengen van advies, indien niet reeds bij wettelijk voorschrift een termijn is gesteld. Voorgesteld wordt nu deze regeling op een tweetal punten uit te breiden.

In de eerste plaats worden de gevolgen geregeld van het overschrijden

van de gestelde termijn. In artikel 3:6 zoals dit nu luidt, is immers niet uitdrukkelijk aangegeven dat het bestuursorgaan na het verstrijken van de termijn ook bij het ontbreken van het advies tot besluitvorming mag overgaan. Op grond van het toegevoegde tweede lid staat vast dat dit wel mag gebeuren. Het enkele ontbreken van het advies staat daardoor niet meer in de weg aan verdere besluitvorming, zodat vertraging bij het tot stand komen van regelingen wordt vermeden. Dit geldt ook indien het adviesorgaan op grond van de wet verplicht is het advies uit te brengen, zoals bijvoorbeeld bij een aantal financiële wetten het geval is.

In de tweede plaats wordt de werkingssfeer van afdeling 3.3 uitgebreid tot advisering over voorstellen van wet. Naast artikel 3:6 kunnen ook enkele andere bepalingen van afdeling 3.3 bij de voorbereiding van wetgeving een nuttige rol spelen.

Nu de gevolgen van het overschrijden van de gestelde termijn in de sfeer van de wetgeving uitdrukkelijk worden geregeld, rijst de vraag of hetzelfde moet plaatsvinden bij andere besluiten zoals beschikkingen. Daar bestaat inderdaad aanleiding toe. Ook daar zal men het bestuursorgaan de mogelijkheid moeten geven met de besluitvorming voort te gaan, indien niet tijdig advies is uitgebracht. Hierdoor zal ook buiten de sfeer van de wetgeving versnelling van besluitvorming kunnen plaatsvinden.

In dit wetsvoorstel wordt aangesloten bij de door de regering gemaakte keuze voor het opnemen van regels met een algemeen bereik in de Algemene wet bestuursrecht. Vgl. de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en de Bekendmakingswet in verband met implementatie EG-regelgeving (kamerstukken II 1991/92, 22 690, nr. 3, blz. 3).

6. Artikelsgewijs

HOOFDSTUK III (MINISTERIE VAN JUSTITIE)

Artikel 1 Algemene wet bestuursrecht

A

In het eerste lid van artikel 3:1 is bepaald dat onder meer afdeling 3.3, handelende over advisering, op besluiten tot vaststelling van algemeen verbindende voorschriften slechts van toepassing is «voor zover de aard van de besluiten zich daartegen niet verzet». Juist ook bij de voorbereiding van wetgeving bestaat behoefte aan de regeling van artikel 3:6, die het mogelijk maakt voor het uitbrengen van advies een termijn te stellen. Het is dan echter niet gewenst dat voor de toepasselijkheid van dat artikel nog de zojuist aangehaalde clausulering blijft gelden: de bepaling behoort zonder meer van toepassing te zijn. Hetzelfde geldt voor de andere artikelen van afdeling 3.3. Deze afdeling behoort daarom zonder beperking voor algemeen verbindende voorschriften te gelden.

In wezen kan hetzelfde gezegd worden voor de afdelingen 3.4 en 3.5. Deze zijn slechts van toepassing indien dat voor het betreffende besluit in specifieke wetgeving of door het bestuursorgaan is bepaald. Het spreekt vanzelf dat deze van toepassing verklaring niet tot stand zal komen, indien die afdelingen niet geschikt zijn voor de voorbereiding van een besluit met een wetgevend karakter. Maar indien daarvoor wel is gekozen, behoort ook geen twijfel te bestaan aan het zonder meer gelden van alle bepalingen van die afdelingen.

Daarom is in het eerste lid vastgelegd dat de afdelingen 3.3, 3.4 en 3.5 ook op de voorbereiding van besluiten van wetgevende aard zonder clausulering van toepassing zijn.

B

Het nieuwe tweede lid van artikel 3:5 bepaalt dat afdeling 3.3 niet van toepassing is op het horen van de Raad van State. Reeds in de memorie van toelichting bij het oorspronkelijke artikel 3:6 is uitgeproken dat het «voor de hand [ligt]» dat, «gelet op de bijzondere positie van de Raad van State als laatste adviseur van de regering», bij de advisering door de Raad van State geen gebruik wordt gemaakt van de bevoegdheid om voor het uitbrengen van een advies een termijn te stellen (kamerstukken II 1988/89, 21 221, nr. 3, blz. 74). Daarnaast heeft de regering bij de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en de Bekendmakingswet in verband met implementatie EG-regelgeving verklaard geen voorstander te zijn van het stellen van een fatale termijn voor advisering door de Raad van State (kamerstukken II 1992/93, 22 690, nr. 7, blz. 2). Argument daarvoor was wederom, dat de Raad van State als laatste en hoogste adviesorgaan van de regering niet op één lijn kan worden gesteld met andere adviesorganen.

Bij nadere beschouwing bestaat bij het horen van de Raad van State ook aan de overige bepalingen van afdeling 3.3 geen behoefte. Aan een verplichting om de adviseur de nodige gegevens te verschaffen met bijbehorende bevoegdheid om bepaalde gegevens achter te houden (artikel 3:7), bestaat in het verkeer tussen regering en Raad van State geen behoefte; de verplichting om een door de adviseur verricht onderzoek naar feiten of gedragingen op zorgvuldigheid te toetsen (artikel 3:9) mist in dit verband praktische betekenis. In de verplichting om bij het besluit te vermelden wie advies heeft uitgebracht (artikel 3:8), tenslotte, wordt reeds voorzien door artikel 15, vierde lid, van de Wet op de Raad van State.

Gelet hierop is er voor gekozen voor de advisering door de Raad van State afdeling 3.3 in haar geheel buiten toepassing te verklaren.

C

Het nieuwe tweede lid van artikel 3:6 regelt dat, wanneer een advies over een voorgenomen besluit niet binnen de daarvoor gestelde termijn wordt uitgebracht, het bestuursorgaan bevoegd is de volgende stap in de procedure te zetten. Als het advies uitblijft wordt de besluitvorming door dit enkele feit dus niet geblokkeerd.

Met de woorden «het enkel ontbreken daarvan» wordt tot uitdrukking gebracht dat er wel andere redenen kunnen zijn waarom verdere besluitvorming niet mogelijk is. Het mag geen automatisme zijn dat na ommekomst van de adviestermijn zonder advies wordt besloten. Indien het advies niet tijdig is uitgebracht dient opnieuw een afweging plaats te vinden tussen de noodzaak van een snelle besluitvorming en het belang van het advies voor de besluitvorming.

Indien het bijvoorbeeld gaat om een niet tijdig uitgebracht advies dat bedoeld was om het voorgenomen besluit vanuit de gezichtshoek van een bepaalde vorm van deskundigheid te beoordelen, kan het ontbreken daarvan betekenen dat het besluit nog niet voldoende zorgvuldig is voorbereid. Verwezen zij naar artikel 3:2 van de Algemene wet bestuursrecht. Men denke aan de situatie dat een medisch oordeel voor het tot stand brengen van een besluit onontbeerlijk is. In die gevallen zal het bestuursorgaan niet aanstonds tot besluitvorming kunnen overgaan.

Wel kan het bestuursorgaan bij het uitblijven van een tijdig advies overwegen langs andere weg aan de noodzakelijke deskundige kennis te komen. Zo is denkbaar dat het alsnog raadplegen van een andere adviseur – bijvoorbeeld een andere arts – uiteindelijk tot minder tijdverlies leidt dan het wachten op de oorspronkelijke adviseur. Het is echter ook mogelijk dat geen andere gelijkwaardige adviseur beschikbaar is, dan wel het inschakelen van een andere adviseur juist meer vertraging oplevert of

in verband met de kosten niet aantrekkelijk is. Het kan dan voorkomen, dat het bestuursorgaan niets anders rest dan de adviseur tot spoed te manen.

Men bedenke echter, dat lang niet alle adviezen uit oogpunt van deskundigheid onmisbaar zijn. Naarmate dat minder het geval is, zal het bestuursorgaan eerder in staat zijn ook zonder advies tot een zorgvuldige besluitvorming te komen.

D

Het stellen van een termijn voor het uitbrengen van een advies behoort ook bij de voorbereiding van wetten (in formele zin) mogelijk te zijn. Maar ook voor de andere bepalingen van afdeling 3.3 geldt dat zij voor de voorbereiding van wetgeving dienen te gelden. Artikel 3:9a strekt ertoe dit resultaat te bereiken. De Awb is naar onze mening de juiste plaats om dit te regelen. Een afzonderlijke wet naast de Awb is minder gewenst, omdat juist daardoor afbreuk zou worden gedaan aan de met de Awb beoogde eenvoud en overzichtelijkheid van bestuursrechtelijke wetgeving. Bovendien wordt de kenbaarheid van de voorgestelde regeling beter verzekerd door opneming in de Awb. Hetzelfde standpunt hebben wij eerder ingenomen ter zake van de Wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en de Bekendmakingswet in verband met implementatie EG-regelgeving (kamerstukken II 1991/92, 22 690, B, p. 5).

Afdeling 3.3 is van overeenkomstige toepassing, omdat de artikelen 3:5, 3:6, 3:8 en 3:9 niet rechtstreeks kunnen worden toegepast. In die artikelen is namelijk sprake van (het nemen van) besluiten, en een voorstel van wet is geen besluit in de zin van artikel 1:3 Awb. Praktisch betekent dit slechts, dat in artikel 3:5 voor «te nemen besluiten» moet worden gelezen: in te dienen voorstellen van wet; in artikel 3:6, tweede lid, voor «het nemen van het besluit» moet worden gelezen: het indienen van het wetsvoorstel, en in de artikelen 3:8 en 3:9 voor «besluit» moet worden gelezen: voorstel van wet. «Het bestuursorgaan» betekent in dit verband de regering, dan wel de verantwoordelijke minister(s) of staatssecretaris(sen).

E

Door deze toevoeging wordt voor alle duidelijkheid vastgelegd dat het nieuwe tweede lid van artikel 3:6 niet van toepassing is op een adviescommissie bij bezwaar of bij administratief beroep.

HOOFDSTUK XII SLOTBEPALINGEN

Artikel 1

Dit artikel voorziet in de inwerkingtreding van deze wet met ingang van de dag na de datum van uitgifte van het Staatsblad waarin zij wordt geplaatst. Deze keuze hangt samen met de wenselijkheid adviesverplichtingen zo spoedig mogelijk af te schaffen. Deze keuze is niet bezwaarlijk omdat geen rechten van burgers of uitvoerders in het geding zijn.

Het streven van de regering is gericht op inwerkingtreding van deze wet voor het zomerreces van 1995.

De Minister van Justitie,
W. Sorgdrager

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken,
J. Kohnstamm

BIJLAGE

OVERZICHT VAN TE WIJZIGEN WETSARTIKELEN

HOOFDSTUK I.	**MINISTERIE VAN BUITENLANDSE ZAKEN**
Artikel 1	Sanctiewet 1977
HOOFDSTUK II.	**MINISTERIE VAN JUSTITIE**
Artikel 1	Algemene wet bestuursrecht
Artikel 2	Burgerlijk Wetboek
Artikel 3	Wet van 27 maart 1936, tot overbrenging van de consignatiekas voor het bewaren van effecten een toonder naar de Nederlandsche Bank (Stb. 201)
Artikel 4	De Wet persoonsregistraties
Artikel 5	Wet politieregisters
Artikel 6	Politiewet 1993
Artikel 7	Wet op de dierenbescherming
Artikel 8	De Wet verevening pensioenrechten bij scheiding
Artikel 9	Wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag
HOOFDSTUK III.	**MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN**
Artikel 1	Brandweerwet 1985
Artikel 2	Wet Raad voor het binnenlands bestuur
Artikel 3	Rampenwet
Artikel 4	Wet geneeskundige hulpverlening bij rampen
Artikel 5	Algemene burgerlijke pensioenwet
Artikel 6	Wet financiële voorzieningen privatisering ABP
Artikel 7	Provinciewet
Artikel 8	Gemeentewet
Artikel 9	Wet uitkering wegens vrijwillig vervroegd uittreden
Artikel 10	Tijdelijke wet stimulering sociale vernieuwing
HOOFDSTUK IV.	**MINISTERIE VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN**
Artikel 1	Wet op het voortgezet onderwijs
Artikel 2	Wet medezeggenschap onderwijs 1992
Artikel 3	Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs
Artikel 4	Overgangswet ISOVSO
Artikel 5	Kaderwet Volwasseneneducatie 1991
Artikel 6	TNO-wet
Artikel 7	Raamwet sectorraden onderzoek en ontwikkeling
Artikel 8	Wet op de onderwijsverzorging
Artikel 9	Overgangswet WBO
Artikel 10	Wet op het basisonderwijs
Artikel 11	Wet op de erkende onderwijsinstellingen
Artikel 12	Wet op de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek
Artikel 13	Experimentenwet onderwijs
Artikel 14	Overgangswet W.V.O.
Artikel 15	Wet op het cursorisch beroepsonderwijs
Artikel 16	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
Artikel 17	Wet van 27 februari 1992, houdende wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met de herziening van het bekostigingsstelsel voor scholen voor v.w.o., a.v.o., l.b.o. en m.b.o. (Stb. 112),
Artikel 18	Wet Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid
Artikel 19	Wet op de studiefinanciering
Artikel 20	Wet op de Raad voor de Kunst 1977
Artikel 21	Wet tot behoud van cultuurbezit
HOOFDSTUK V.	**MINISTERIE VAN FINANCIËN**
Artikel 1	Financiële-Verhoudingswet 1984
Artikel 2	Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993
Artikel 3	Wet toezicht beleggingsinstellingen
Artikel 4	Wet medefinanciering oververtegenwoordiging oudere ziekenfondsverzekerden
Artikel 5	Wet toezicht effectenverkeer
Artikel 6	Wet toezicht kredietwezen 1992
Artikel 7	Wet assurantiebemiddelingsbedrijf
Artikel 8	Wet melding ongebruikelijke transacties
Artikel 9	Wet inzake de wisselkoers van de gulden

HOOFDSTUK VI.	**MINISTERIE VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER**
Artikel 1	Huurwet
Artikel 2	Woningwet
Artikel 3	Wet geluidhinder
Artikel 4	Wet bodembescherming
HOOFDSTUK VII.	**MINISTERIE VAN VERKEER EN WATERSTAAT**
Artikel 1	Wet verontreiniging oppervlaktewateren
Artikel 2	Waterstaatswet 1900
Artikel 3	Wet Gevaarlijke Stoffen
Artikel 4	Wet op de waterhuishouding
Artikel 5	Luchtvaartwet
Artikel 6	Loodsenwet
Artikel 7	Wedervergeldingswet zeescheepvaart
Artikel 8	Wet vervoer over zee
Artikel 9	Binnenschepenwet
Artikel 10	Wet vervoer binnenvaart
Artikel 11	Ontgrondingenwet
Artikel 12	Wet schade oesterkwekers
Artikel 13	Wet op de zeevaartdiploma's
Artikel 14	Waterschapswet
HOOFDSTUK VIII.	**MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN**
Artikel 1	Prijzenwet
Artikel 2	Colportagewet
Artikel 3	Vestigingswet detailhandel
Artikel 4	Mijnwet continentaal plat
Artikel 5	Bedrijfsvergunningenwet 1954
Artikel 6	In- en uitvoerwet
Artikel 7	Vestigingswet bedrijven 1954
Artikel 8	Wet op het consumentenkrediet
Artikel 9	Wet op de Kamers van Koophandel en Fabrieken 1963
Artikel 10	Winkelsluitingswet 1976
Artikel 11	Elektriciteitswet 1989
Artikel 12	Wet Aardgasprijzen
Artikel 13	Wet beperking cadeaustelsel 1977
Artikel 14	De Wet economische mededinging
Artikel 15	Wet energiebesparing toestellen
Artikel 16	Waarborgwet 1986
Artikel 17	Wet economische statistieken
Artikel 18	IJkwet 1937
HOOFDSTUK IX.	**MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER EN VISSERIJ**
Artikel 1	Jachtwet
Artikel 2	Visserijwet 1963
Artikel 3	Wet agrarisch grondverkeer
Artikel 4	Landbouwkwaliteitswet
Artikel 5	Landbouwwet
Artikel 6	Landinrichtingswet
Artikel 7	Meststoffenwet
Artikel 8	Natuurbeschermingswet
Artikel 9	Pachtwet
Artikel 10	Herinrichtingswet Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën
Artikel 11	Bestrijdingsmiddelenwet 1962
Artikel 12	Diergeneesmiddelenwet
Artikel 13	Zaaizaad- en Plantgoedwet
Artikel 14	Boswet
Artikel 15	Gezondheids- en welzijnswet voor dieren
Artikel 16	Plantenziektenwet
Artikel 17	Kampeerwet
Artikel 18	Noodwet voedselvoorziening
Artikel 19	Veewet
Artikel 20	Wet dierenvervoer
Artikel 21	Wet van 25 juni 1984 (Stb. 272), houdende vaststelling van minimumeisen voor het houden van legkippen
HOOFDSTUK X.	**MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID**
Artikel 1	Wet Sociale Werkvoorziening
Artikel 2	Wet Werkloosheidsvoorziening

Artikel 3	Wet betreffende verplichte deelneming in een bedrijfspensioenfonds
Artikel 4	Wet op de gevaarlijke werktuigen
Artikel 5	Wet op de ondernemingsraden
Artikel 6	Wet betreffende verplichte deelneming in een beroepspensioenregeling
Artikel 7	Pensioen- en spaarfondsenwet
Artikel 8	Noodwet Arbeidsvoorziening
Artikel 9	Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag
Artikel 10	Wet arbeid gehandicapte werknemers
Artikel 11	Algemene Bijstandswet
Artikel 12	Wet op de Emancipatieraad
Artikel 13	Emigratiewet
Artikel 14	Wet van 13 december 1972 tot bevriezing van het kinderbijslagbedrag voor het eerste kind, alsmede oprichting van het Fonds Voorheffing Pensioenverzekering (Stb. 702)
Artikel 15	Wet van 20 juli 1967 tot aanpassing van het Burgerlijk Wetboek, van het Wetboek van Koophandel en van een aantal wetten in verband met de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, alsmede nadere wijziging van enkele sociale verzekeringswetten (Stb. 396)
Artikel 16	Wet van 31 mei 1956, houdende wijziging van de Wet op de Rijksverzekeringsbank en de Raden van de Arbeid, Stb. 1933, 598 (Wijziging bepalingen inzake de Rijksverzekeringsbank) (Stb. 297)
Artikel 17	Wet van 9 april 1959, houdende een interimregeling inzake beperking van samenloop van pensioenen en uitkeringen ingevolge de Algemene Weduwen- en Wezenwet met renten en uitkeringen ingevolge de Ongevallenwetten, bijslagen op die renten en uitkeringen en toeslagen op renten krachtens de Invaliditeitswet (Stb. 140)
Artikel 18	Instellingswet Productschap voor Gedistilleerde Dranken
Artikel 18a	Instellingswet Productschap voor Groenten en Fruit
Artikel 19	Jeugdwerkgarantiewet
Artikel 20	Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten
Artikel 21	Wet op de Bedrijfsorganisatie
Artikel 22	Liquidatiewet invaliditeitswetten
Artikel 23	Liquidatiewet Ouderdomswet 1919
Artikel 24	Liquidatiewet ongevallenwet
Artikel 25	Wet van 26 april 1962 tot wijziging van de Wet op de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid en van de Organisatiewet Sociale Verzekering (Stb. 162)
Artikel 26	Instellingswet Bedrijfschap detailhandel in alcoholhoudende dranken
Artikel 27	Wet aanpassing uitkeringsregelingen overheveling opslagpremies
Artikel 28	Wet op de loonvorming

HOOFDSTUK XI.	**MINISTERIE VAN VOLKSGEZONDHEID, WELZIJN EN SPORT**
Artikel 1	Rompwet Instellingen van Weldadigheid
Artikel 2	Wet buitengewoon pensioen 1940–1945
Artikel 3	Wet buitengewoon pensioen zeelieden-oorlogsslachtoffers
Artikel 4	Wet buitengewoon pensioen Indisch Verzet
Artikel 5	Wet uitkeringen vervolgingsslachtoffers 1940–1945
Artikel 6	Wet uitkeringen burger-oorlogsslachtoffers 1940–1945
Artikel 7	Wet op de bejaardenoorden
Artikel 8	Tijdelijke Verstrekkingenwet maatschappelijke dienstverlening
Artikel 9	Wet voorzieningen gezondheidszorg
Artikel 10	Warenwet
Artikel 11	Ziekenfondswet
Artikel 12	Drank- en Horecawet
Artikel 13	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
Artikel 14	Wet op de geneesmiddelenvoorziening
Artikel 15	Wet tarieven gezondheidszorg
Artikel 16	Wet op de voedingsraad
Artikel 17	Wet ziekenhuisvoorzieningen
Artikel 18	Wet inzake bloedtransfusie
Artikel 19	Wet op de dierproeven
Artikel 20	Tabakswet
Artikel 21	Destructiewet
Artikel 22	Wet op de toegang tot ziektekostenverzekeringen

Artikel 23	Wet van 25 december 1878 (Stb. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, verloskundige en apothekersbediende
Artikel 24	Wet op de paramedische beroepen
Artikel 25	Wet bevolkingsonderzoek op tuberculose
Artikel 26	Vleeskeuringswet
Artikel 27	Noodwet Geneeskundigen
Artikel 28	Wet op de raad voor het jeugdbeleid
Artikel 29	Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg
Artikel 30	Gezondheidswet
Artikel 31	Wet inzake bevoegdheid arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende

HOOFDSTUK XII. SLOTBEPALINGEN